

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
(бакалавра)**

**з теми: «КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕРНЕТ-ПРАКТИКИ ЗАЛЕЖНОЇ ВІД
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ МОЛОДІ»**

Виконала: студентка 4 курсу
Ps1-B21 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма навчання)
Апонюк Марина Петрівна

Науковий керівник:
Логвіна Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Дідик Наталія Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
психології освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК МОЛОДІ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ.....	7
1.1. Комунікативні практики у системі соціальних інтернет-практик: соціально-психологічний зміст та особливості	7
1.2. Соціальні мережі як середовище розгортання комунікативних практик.....	14
1.3. Залежність від соціальних мереж та їх вплив на життя особистості: критерії, форми прояву, чинники.....	18
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕРНЕТ-ПРАКТИК МОЛОДІ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ЗАЛЕЖНОСТІ СОЦІАЛЬНИМИ МЕРЕЖАМИ.....	32
2.1. Методичне забезпечення дослідження комунікативних практик залежної від соціальних мереж молоді.....	32
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	38
2.3. Соціально-психологічні рекомендації із профілактики залежності користувачів від соціальних мереж та шляхів оптимізації мережної комунікації.....	57
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні розгортання комунікативних інтернет-практик, яке стало можливим завдяки появі та розвитку всесвітньої мережі Інтернет, окрім великого спектру можливостей та свобод, що відкриваються користувачам мережного простору, має також і суттєві негативні наслідки, такі як порушення етичних та моральних норм, агресивні форми комунікації, конфліктність, надмірна захопленість молоддю соціальними мережами та залежність від них. Це потребує пошуку шляхів профілактики залежності молодих людей від соціальних мереж та конструктивної організації ними комунікативного простору у віртуальному світі (Міненко, 2021).

Про особливості та властивості соціальних мереж як нового типу спільнот, що виникають і функціонують у кіберпросторі говорять О.П. Белінська, Т.О. Галіч, Г.В. Градосельська, Є.І. Нестерова, В.Ю. Нестеров, В.Л. Сілаєва. Психологічні феномени міжособистісної взаємодії, опосередкованої новітніми інформаційними технологіями вивчали О.П. Белінська, О.Є. Войскунський, А. Голдберг, А.Є. Жичкіна, А.Л. Радкевич, серед вітчизняних вчених – І.В. Кузнєцова, Б.П. Лазоренко, Т.О. Ларіна, Г.В. Мироненко, Л.А. Найдьонова, О.В. Петрунько, В.В. Посохова, Х.І. Турецька, М.В. Яворський та ін. (Матвієнко, Цивін, Новальська & Бачинська, 2021).

У західній психології поняття «практика» визначається як сукупність прийнятих у культурі способів діяльності людей, що виражаються в рутинних діях індивіда, конкретних навичках, спрямованих на засвоєння та перетворення дійсності (Л. Вітгенштейн, Е. Дюркгейм, М. Полані, Г. Райл). У вітчизняній психології висвітлюються різні аспекти соціально-психологічних практик життєконструювання: соціально-психологічні практики конструювання життєвого шляху особистості (Т.М. Титаренко, 2012), практики у соціальному контексті та практики конструювання партнерських стосунків (Ю.Д. Гундертайло, О.Г. Злобіна), рефлексивність та управління

постнекласичними практиками (В.В. Кизима), гра з умовностями як практика самоконструювання (О.М. Кочубейник), практики життєтворення особистості за допомогою соціальних сервісів Інтернет-мережі (В.В. Посохова, 2013), практики життєконструювання у просторі залежних стосунків (Я.А. Гавриленко), наративні практики конструювання подружніх стосунків (Ю.А. Чаусова) (Якущенко & Глущенко, 2021).

Проблема Інтернет-залежності як явища досліджується в контексті гендерних особливостей (Г. Вілдер, Р. Вільямс, С. Макі, С. Фаренга), особистісної ідентичності схильних до кіберзалежності (Х.І. Турецька), специфіки життєвого планування Інтернет-залежної молоді (В.В. Посохова, 2012), особливостей ігрової залежності (В.В. Зайцев, О.В. Литвиненко, Т.О. Мотрук, С.І. Степанова), залежності від соціальних мереж як виду Інтернет-адикції (М. Гріффітс, О.Є. Поліванова, М. Шоттон, К. Янг, С.Г. Яновська) (Шинкар, 2022).

Попри значну увагу науковців до проблеми й досі бракує ґрунтовного вивчення особливостей конструювання мережної комунікації молоддю та специфіки комунікативних інтернет-практик молоді залежної від соціальних мереж. Соціальна значущість і недостатня розробленість цієї проблеми й зумовили вибір теми дослідження: «Комунікативні інтернет-практики залежної від соціальних мереж молоді».

Мета дослідження: розкрити зміст і специфіку комунікативних інтернет-практик залежної від соціальних мереж молоді та розробити рекомендації із профілактики мережевої залежності.

Об'єкт дослідження: комунікативні практики користувачів соціальних інтернет-мереж.

Предмет дослідження: особливості комунікативних інтернет-практик молоді, залежної від соціальних мереж.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень проблеми соціальних та комунікативних практик в Інтернет-середовищі для

визначення особливостей комунікативних практик молоді, яка схильна до мережевої адикції.

2. Емпірично виявити особливості комунікативних інтернет-практик молоді із різним рівнем адикції від соціальних мереж та визначити специфіку комунікативних практик залежної від соціальних мереж молоді.

3. Розробити соціально-психологічні рекомендації із профілактики розвитку залежності від соціальних мереж та конструктивної організації молоддю комунікативного простору в інтернет-мережі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано наступний комплекс методів: *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та систематизація сучасних наукових та емпіричних досліджень; *емпіричні*: опитувальник на визначення рівня захопленості мережею Інтернет В.В. Посохової; опитувальник на кіберкомунікативну залежність А.В. Тончевої; методика В.Ф. Ряховського «Оцінка рівня комунікативності»; анкета мотивації використання Інтернету В.М. Фатурової. Статистичні методи обробки емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні комунікативних практик залежної від соціальних мереж молоді брали участь особи віком від 18 до 35 років, активні користувачі соціальних інтернет-мереж з різним досвідом їх використання. Загальна кількість випробуваних становила 60 осіб.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у можливості їх використання при розробці освітніх і медійних програм профілактики залежності молоді від соціальних мереж; у роботі соціально-психологічних служб (у консультуванні, психокорекції, розробці тренінгів і семінарів) із подолання залежності молоді від соціальних мереж, інформування та надання психологічної підтримки щодо конструктивної організації ними комунікативного простору у віртуальному світі.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на X Міжнародній науково-практичній конференції

«Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2025 р., м. Кам'янець-Подільський; Міжнародній науково-практичній конференція «Сучасні світові тенденції розвитку науки, освіти, технологій та суспільства», 17 грудня 2024 р., м. Кропивницький.

Публікації:

1. Апонюк М.П. Комунікативні інтернет-практики залежної від соціальних мереж молоді. *Сучасні світові тенденції розвитку науки, освіти, технологій та суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*, 17 грудня 2024 р., м. Кропивницький, 2024. С. 12–14.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел з 80 найменувань, 2 додатків. Основний зміст викладено на 68 сторінках комп'ютерного набору, містить 3 таблиці та 4 рисунка. Повний обсяг роботи – 78 сторінок.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати нашого теоретичного та емпіричного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Комунікативні практики в соціальних мережах визначено як щоденну діяльність, результатом якої є реалізація звичної повсякденної комунікації за допомогою новітніх технологій та комунікативно-технічних засобів. Вони полягають в обміні інформацією між користувачами та реалізуються за допомогою мережної взаємодії як спілкування або обмін контентом.

Повсякденна комунікативна діяльність користувачів соціальних мереж, в залежності від її наповненості та спрямованості, впливає на ефективність взаємодії учасників мережевої комунікації. Зміни в комунікативній взаємодії спостерігаються як у віртуальному, так і в реальному світі, а також можуть негативно позначатися на психологічному благополуччі та якості життя молодих людей. Визначено, що період молодості є сприятливим щодо формування різних адикцій та мережевої, зокрема. Зростання кількості молодих людей, uzалежнених від соціальних мереж пояснюється доступністю Інтернету та простотою у використанні комунікативно-технічних засобів, тим, що особистість отримує можливість, не витрачаючи особливих зусиль, задовольнити практично будь-які свої комунікативні потреби у мережі, що може призвести до відстороненості, уникання комунікації в реальному житті.

2. За показниками рівня інтенсивності користування молодими людьми соціальними інтернет-мережами визначено групи вільних від залежності, передзалежних та залежних осіб. Встановлено, що кожен третій користувач соціальних мереж має певні проблеми, пов'язані з надмірним захопленням мережевим простором, а кожен дванадцятий виявляє риси адикції. Передзалежні та залежні молоді люди звертаються до послуг соціальних мереж за будь-якої можливості; у них відзначається підвищена дратівливість, погіршення настрою, спалахи гніву в разі відсутності можливості

користування мережами або необхідності переривання свого перебування он-лайн, час знаходження в мережі виходить з-під їх контролю, більшість респондентів з групи залежних та передзалежних робить вибір на користь комунікативних інтернет-практик, не бажаючи при цьому скорочувати час перебування он-лайн та незважаючи на наслідки, які виникають у реальному житті.

В процесі розгортання комунікативних практик домінуючою потребою узалежненої молоді, на відміну від осіб, що є вільними від залежності, є потреба висловлення та відстоювання власної позиції, вільне вираження та доведення своїх думок, рівень їхньої довіри до мережевої спільноти не високий, вони бажають оточувати себе добре знайомими, перевіреними людьми. Необхідними умовами для відкритої та ефективної комунікації для них є відчуття безпеки та психологічної захищеності, контролю процесу комунікації.

Молодь, схильна до мережевої залежності, на відміну від тих, хто такої залежності не має, нездатна контролювати час, проведений за віртуальною взаємодією, комунікація у мережі займає важливе місце в їх повсякденному житті, стає основною метою перебування онлайн. У неї звужується коло інтересів, втрачається інтерес до пізнання, самоосвіти, до власного розвитку, відмічається погіршення емоційного стану, дратівливість, часті зміни настрою, невдоволеність та спалахи гніву в разі відсутності можливості користуватися мережею або переривання свого перебування он-лайн.

З'ясовано, що залежність від соціальних мереж позначається на виборі та процесі розгортання повсякденних комунікативних практик молоді в процесі віртуальної взаємодії, яким притаманний закритий формат, компенсаторний та маніпулятивний характер, підвищена агресія та через які вони реалізують прагнення до самоутвердження, підвищення власної самооцінки.

Вплив комунікативної взаємодії в соціальних мережах на життя та психологічне благополуччя особистості є очевидним, зокрема, у випадку

появи та прогресування мережної залежності. Однак за умови розвитку самоконтролю, раціональної організації перебування он-лайн, мережеві практики можуть бути корисним доповненням до реального життя сучасної особистості, що спрощує його, робить більш зручним та ефективним.

3. За результатами дослідження встановлено, що надмірне перебування у віртуальному просторі позначається на виборі молоддю певних комунікативних практик, ефективності як мережної, так і реальної взаємодії. Тому очевидно є важливість та необхідність попередження розвитку залежності від соціальних мереж у молоді, що й відображено в розроблених соціально-психологічних рекомендаціях, спрямованих на профілактику виникнення залежності у користувачів соціальних мереж, підвищення ефективності комунікативної онлайн-взаємодії та конструктивної організації власного комунікативного простору в інтернет-мережах.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні причин зміщення повсякденної комунікативної активності людини у віртуальний світ мережі та втрати інтересу до реального спілкування та впливу комунікативної онлайн-взаємодії на особистість та її життя; розробці сучасних онлайн- тренінгів та профілактичних програм для попередження появи та розвитку мережевої залежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асєєва Ю.О. Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. *Габітус*. Одеса, 2020. № 14. С. 152–157.
2. Безбогова М.З. Соціально-психологічний портрет сучасної молоді. *Світ науки*. Київ, 2016. Т. 4. С. 61–65.
3. Березовська Л. Вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. Київ, 2020. № 55(2). С. 28–36.
4. Бойко С.Т. Соціальні інтернет-мережі як чинник соціалізації молоді в інформаційному суспільстві. *Психологія людини: свідомість і реальність*: зб. матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. Ніжин, 2018. С. 18–22.
5. Боровець О. Тренінг формування комунікативної компетентності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2009. Вип. 3. С. 23–29.
6. Веретенко Т.Г. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів, 2010. Вип. 84. С. 35–39.
7. Веретенко Т.Г. Соціально-педагогічна профілактика інтернетзалежності старшокласників. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Київ, 2018. Вип. 19. Т. 1. С. 145–149.
8. Войскунський А.Є. Соціальна перцепція у соціальних мережах. *Психологія*. Київ, 2014. № 3. С. 90–104.
9. Гіденко Є.С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 50. С. 26–29.
10. Гоян І., Данилова Т. Вплив соціальних мереж на психологічне функціонування особистості: до постановки проблеми. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. Київ, 2021. Том 12, № 4. С. 118–124.
11. Деркаченко Я.А. Соціальні мережі як середовище для технологій

маніпулятивного впливу. *Сучасний захист інформації*: наук. матер. Львів, 2016. №1. С. 51–59.

12. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування. Київ, 2003. С. 28–89.

13. Довгопол Ю.В. Психофізіологічні особливості підлітків, що сприяють формуванню кримінальної поведінки. *Проблеми сучасної психології*. Київ, 2012. Вип. 15. С. 163–171.

14. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях: навч.-метод. посіб. Київ, 2016. 219 с.

15. Камінська О.В. Формування та прояви інтернет-залежності від соціальних мереж. *Наук. студ. із соц. та політ. психології* зб. статей. Київ, 2014. Вип. 43(46). С. 205–212.

16. Камінська О.В. Авторська класифікація інтернет-залежності за критерієм провідного мотиву використання мережі. *Молодий вчений*. Одеса, 2015. №2. С. 210–213.

17. Камінська О.В. Чинники розвитку інтернет-залежності молоді. *Психологічні перспективи*. Київ, 2015. № 25. С. 65–75.

18. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. Київ, 2004. 265 с.

19. Кордунова Н.О., Дмитріюк Н.С. Роль емоційного фактору в міжособистісній взаємодії студентів. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. Київ-Житомир, 2019. Вип. 15. С. 181–188.

20. Краснякова А.О. Соціальні інтернет-мережі – новий соціальний простір існування людини. *Управління освітою*. Київ, 2013. № 22. С. 32–36.

21. Кривоніс Т.Г. Теорія та практика особистісної психотерапії: монографія. Київ, 2012. 280 с.

22. Кузьменко В. Теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативних

здібностей підлітків. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Львів, 2012. Вип. 10. С. 95–102.

23. Кулик Є., Бартош О. Культура віртуального спілкування. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2016. № 4. С. 65–68.

24. Лазаренко О.А., Веретенко Т.Г. Формування безпечної поведінки в інтернет-мережі. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття*. Черкаси, 2020. Том 2. С. 26–28.

25. Лазаренко Б.П. Асоціальні практики життєконструювання проблемної молоді в інформаційному суспільстві. *Наук. студ. із соц. та політ. психології* зб. статей. Київ, 2013. Вип. 33(36). С. 307–315.

26. Ларіна Т.О. Практики мінімізації ризику в процесі життєконструювання. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 31 (34). Київ, 2012. С. 102–109.

27. Ліщинська О.А. Модель формування адиктивного потенціалу особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2013. № 3. С. 1–9.

28. Лучинкіа А.І. Психологія інтернет-соціалізації особистості: монографія. Харків, 2013. 355 с.

29. Малєєва Н.С. Залежність від соціальних мереж як соціально-психологічний феномен. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Психологія. Одеса, 2015. Т. 20. Вип. 3(37). Ч. 1. С. 62–71.

30. Малєєва Н.С. Комунікативні інтернет-практики в сучасному суспільстві. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. пр.* Вип. 1(14). Київ, 2015. С. 128–136.

31. Малєєва Н.С. Комунікативні практики залежних від соціальних мереж користувачів. *Педагогічний процес: теорія і практика: науковий журнал КУ ім. Б. Грінченка*. Вип. 1(52). Київ, 2016. С. 74–79.

32. Малєєва Н.С. Комунікативні практики uzалежнених від соціальних мереж користувачів. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України: Загальна психологія. Історична*

психологія. Етнічна психологія. Київ, 2016. Том. 9. Вип. 10. С. 205–215.

33. Малєєва Н.С. Особливості соціальних мереж як засобу комунікації у сучасному суспільстві. *Особистість як об'єкт психологічного впливу*: збірник II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. Кривий Ріг, 2016. С. 86–89.

34. Малєєва Н.С. Соціально-психологічний зміст комунікативних практик в мережі Інтернет. *Наука і освіта*: науково-практ. журн. ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2014. Вип. 4. С. 113–392.

35. Малихіна О.А. До питання формування самоповаги у студентському віці. *Науково-практичні аспекти сучасної психології*: зб. наук. праць. Маріуполь, 2016. С. 51–53.

36. Матвієнко О.В., Цивін М.Н., Новальська Т.В., Бачинська Н.А. Дозвіллеві практики особистості у медіапросторі: проблеми інформаційно-психологічної безпеки. *Питання культурології*. (38). Київ, 2021. С. 314–333.

37. Мироненко Г.В. Час віртуального життя: монографія. Київ, 2015. 134 с.

38. Міненко О.О. Психологічні особливості покоління Z. *Цілісний підхід у психології особистості: особливості теорії та практики*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2021. С. 17–19.

39. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. Серія: на допомогу вчителю. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

40. Найдьонова Л.А. Кібербулінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методологічні засади подолання і профілактики. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2010. № 8. С. 10–18.

41. Найдьонової Л.А., Череповської Н.І. Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів: монографія. Київ, 2014. 348 с.

42. Онищенко О.С., Горовий В.М., Попик В.І. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: монографія. Київ, 2013. 220 с.

43. Петренко А.П. Подолання інтернет-залежності засобами психопрофілактики та психокорекції. *Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості*: зб. наук. матер. Бердянськ, 2019. С. 334–336.

44. Петрунько О.В. Соціалізація студентів у віртуальних соціальних мережах: актуальність проблеми. *Педагогічний процес: теорія і практика*: збірник наукових праць. Серія Психологія. Вип. 3. Київ, 2016. С. 72–77.

45. Петрунько О.В. Інформаційна культура як чинник психологічної і національної безпеки медіа суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3 (35). Київ, 2014. С. 63–70.

46. Петрунько О.В. Молодь та інноваційні технології: перспективи і ризики взаємодії: методичний посібник. Кіровоград, 2013. 84 с.

47. Подвірна Н.С. Кібербулінг як загроза психічному здоров'ю дітей. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: зб. матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф., 18 жовт. 2019 р. Львів, 2019. С. 228–232.

48. Посохова В.В. Комунікативні характеристики особистості, схильної інтернет-залежності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2005. С. 209–219.

49. Посохова В.В. Огляд практик спілкування в мережі Інтернет. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Вип. 31(34). Київ, 2012. С. 93–102.

50. Посохова В.В. Стилі он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Вип. 3(33). Київ, 2013. № 8. С. 211–215.

51. Титаренко Т.М. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього. *Наук. студ. із соц. та політ. психол.*: зб. статей. Київ, 2007. Вип. 16 (19). С. 17–25.

52. Турецька Х.І. Психологічні чинники Інтернет-залежності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. Львів, 2012. Вип. 2(2). С. 95–104.

53. Устинкіна К.Г. Віртуальні соціальні мережі як об'єкт вивчення. *Соціологія науки та технологій*. Одеса, 2016. №1. С. 112–118.
54. Фатунова В.М. Самореалізація студентів у системі мотиваційних детермінант Інтернет-середовища. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2014. Т.4, Ч. 7. С. 270–282.
55. Фомічова І.Д. Соціологія інтернет-ЗМІ: навчальний посібник. Київ, 2005. 180 с.
56. Фролов Є.В. Когнітивні профілі студентів різних напрямів фахової підготовки. *Проблеми сучасної освіти*. Київ, 2018. Вип. 9. С. 49–59.
57. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Соціальна психологія*: наук. журнал. Київ, 2004. №5. С. 149–154.
58. Шинкар М. Особливості соціально-психологічної адаптації та комунікації студентської молоді в сучасному медіасередовищі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія. (1 (54)). Київ, 2022. С 91–99.
59. Шишко Н.С. Взаємозв'язок структурних компонентів психологічного благополуччя старшокласників і їхніх цілей користування Інтернетом. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2016. Вип. 37(40). С. 267–277.
60. Шишко Н.С. Психологічне благополуччя в уявленнях сучасних старшокласників. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2015. Вип. 35. С. 258–268.
61. Яворський М.В. Соціально-психологічні чинники сприйняття об'єкта довіри в молодіжному інтернет-середовищі. *Медіаосвіта в Україні*: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив: зб. ст. методол. семінару НАПН України. Київ, 2013. С. 185–189.
62. Якущенко Ю., Глущенко К. Соціальні мережі як провідний вид віртуального спілкування. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції

студентів, аспірантів, викладачів та співробітників. Суми, 2021. С. 413–417.